

УДК 159.923:159.947.5

DOI: 10.31339/2617-9598-2019-1(3)-146-157

Пророк Наталія Василівна

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України*

МОТИВАЦІЯ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ: ЗВ'ЯЗОК ІЗ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИМИ ВЛАСТИВОСТЯМИ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті представлено результати емпіричного дослідження зв'язків мотивації самовдосконалення практичних психологів із їхніми індивідуально-психологічними якостями. Показано, що існує зв'язок між наявністю прагнення до самовдосконалення і високим рівнем розвитку емоційно-вольових якостей (зокрема таких, як самоконтроль, точність, дисциплінованість, уміння контролювати свої емоції і поведінку); високим рівнем розвитку комунікативних якостей (зокрема таких, як щирість у стосунках і емоційність та сміливість у спілкуванні, доброзичливість). Порівняння «психологічних портретів» психологів, у яких виявлено і не виявлено прагнення до самовдосконалення дало змогу змістовно наповнити уявлення про результати професійного самовдосконалення.*

***Ключові слова:** самовдосконалення, саморозвиток, професіогенез, прагнення до самовдосконалення, професійно важливі якості, суб'єктність, індивідуально-психологічні властивості.*

Постановка проблеми. Життя в сучасному інформаційному суспільстві неможливе без уміння (здібності, спрямованості, бажання) особистості постійно вдосконалюватися, швидко реагувати на нові обставини. Професійний розвиток також не може відбуватися без саморозвитку, самовдосконалення фахівця [4; 14; 7; 10]. Постійні і швидкі зміни в глобалізованому світі вимагають неперервної підготовки й перепідготовки фахівців, неперервного навчання й постійної модернізації вмінь, а отже, і відповідних змін у характері професійних компетенцій. Як свідчить теоретичний аналіз психологічної літератури, потреба в дослідженні багатогранної і складної проблеми самовдосконалення впливає не лише із необхідності теоретичного вивчення цього процесу. Вона викликана сьогоденною актуальністю прикладних питань професійної підготовки фахівців соціономічних професій і підвищення ефективності їхньої праці [6; 17; 8].

Аналіз наукових досліджень. Зрозуміло, що діяльність самовдосконалення (як відрефлексована діяльність) можлива за наявності певних *внутрішніх* умов. Найчастіше зустрічаються думка про те, що здатність до вдосконалення своєї професійної діяльності, своєї особистості, системи стосунків з оточенням і свого життєвого світу загалом передбачає розвинуту *суб'єктність* [3; 19; 18]. Серед основних *критеріїв суб'єктності* В. В. Знаков

називає: здібність усвідомлювати об'єктивність і складність своїх проблем; мати силу і відповідальність для їх вирішення; мати розвинуті навички (здібності) самопізнання, самоаналізу, саморозуміння, рефлексії [9]. Суб'єктність з'являється із виникненням *здатності* людини перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення [19; 9; 1]. Ця здатність заснована на *самоконтролі* [15; 12]. Але у якості головного, центрального феномена людської суб'єктності багато науковців виділяють *рефлексію* [12; 11; 3]. У вивченні самовдосконалення вважається необхідним розгляд рефлексії у двох контекстах: а) під час вивчення процесів комунікації й кооперації, пов'язаних з необхідністю розуміння справжніх підстав спільних дій і їх координації; б) під час вивчення самосвідомості особистості і проблем, пов'язаних з формуванням, вихованням, розвитком і саморозвитком людини [12; 16; 4]. Деякі дослідники вивчають умови «запуску» рефлексивного процесу, який приводить до прийняття настановлення на самовдосконалення [18]. Розглядають можливість «запуску» рефлексивного процесу як природним шляхом (наприклад, під час зустрічі із бар'єрами і труднощами у їх подоланні), так і шляхом самоорганізації (наприклад, з позиції дослідника) [15; 3; 10].

Окрім розвинутої суб'єктності, серед найважливіших внутрішніх умов самовдосконалення розглядають мотивацію саморозвитку, наявність відповідних цілей, певних особистісних цінностей, достатній розвиток емоційно-вольової сфери [14; 19; 7].

Так, не треба багато говорити про те, що вміння перетворювати себе вимагає від людини неабиякої сили волі. Особистість, яка вдосконалює себе, чинить так в силу рішення працювати над собою [17; 3; 18]. Фактично, людина бере на себе зобов'язання робити це, незалежно від обставин. Зрозуміло, що реалізація такого рішення неможлива без волі. Адже людина стає перед вибором – спокій, стабільність чи певний ризик, невизначеність, необхідність щось робити. Піднятися над собою (над своїми лінощами, недоліками, слабкими сторонами, певними острахами), перебороти їх ми можемо лише завдяки вольовим зусиллям. Саме воля виступає як вища сила, яка піднімає нас над собою, допомагає досягати того, що уявляється, планується, очікується, прогнозується. Водночас для досягнення цілей самовдосконалення потрібні не короткострокові, а часто довгі і важкі зусилля. Справжній професіонал працює легко і невимушено, але скільки напруженої праці стоїть за цим! Тут доречно буде згадати метафору П. Адо, яка цілком підходить і до процесу самовдосконалення – це не ескалатор, а швидше правильно обрана гірська стежка, по якій можна йти вгору [10]. Отже, вміння працювати над собою є дуже важливим аспектом процесу самовдосконалення.

Серед *зовнішніх умов саморозвитку*, які підштовхують до такої роботи над собою, яка вдосконалює, найчастіше виділяють: вплив культури, традиції професійного колективу, професійні еталони, нормативні шляхи розвитку професіонала. Але зовнішні умови

саморозвитку (соціальні, економічні, політичні, культурні тощо) впливають на особистість і сприймаються нею неоднозначно, диференційовано, вибірково, оскільки опосередковуються, трансформуються низкою соціально-психологічних і психологічних явищ (внутрішніх умов) [12; 15; 1]. Тому процеси саморозвитку, їхні особливості визначаються конкретною формою взаємодії зовнішніх умов середовища і психологічних факторів.

І хоча існує багато наукових праць, у яких розглядаються проблеми саморозвитку, самовдосконалення, самотворення, сучасне інформаційне суспільство вносить настільки значні зміни в ці процеси, що їх подальше дослідження не втрачає своєї актуальності.

Мета статті – описати результати емпіричного дослідження зв'язків мотивації самовдосконалення практичних психологів із їхніми індивідуально-психологічними якостями.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Грунтуючись на розробках сучасних психологів (Е. Е. Вахромов, Г. В. Іванченко, Д. О. Леонт'єв, В. О. Лозовий), ми також вважаємо, що самовдосконалення – це універсальна забезпечувальна діяльність, яка уможлиблює здійснення всіх типів, видів, форм індивідуальної людської діяльності і характеризується цілеспрямованим самозмінюванням власної особистості (наприклад, через «вбудовану» в професійну діяльність освітньо-професійну задачу з метою розширення вже наявних компетенцій, навичок та умінь чи набуття нових компетенцій) [10; 5; 13; 19]. Ми вважаємо, що професійне самовдосконалення можна досліджувати через таке *мотиваційно-цільове утворення* (котре існує в діяльності суб'єкта), як *прагнення особистості до самовдосконалення*, через яке «накопичена енергія» (за К. Юнгом), навички, вміння, здібності отримують певне практичне спрямування – в напрямку дій із реалізації прийнятої мети. Мотивація, яка спонукає цю реально здійснювану активність, пов'язана з «викликами практики», з невдоволеністю якістю вирішення професійних завдань, з усвідомленням своїх обмежень у досягненні мети і представлена такими мотиваційними утвореннями, як: цілі (узагальнені й конкретні навчально-освітні задачі), суб'єктивний смисл (який надається діям), прагнення, інтереси, цінності, установки, ставлення. Принциповий момент: ці мотиваційні явища частково переходять одне в одне [12; 14; 6]. Регулятивні функції мотиваційної системи здійснюються з урахуванням ситуативних, соціальних і персональних детермінант. Отже, прагнення до самовдосконалення ми розглядаємо як *«енергетичне» мотиваційно-цільове утворення, яке об'єднує різні цілі чи дії навколо загальної теми* (у нашому випадку, самовдосконалення) і надає смисл процесу досягнення цілей (який відбувається кожного дня) [16].

Зрозуміло, що самовдосконалення пов'язане з тією реальною діяльністю суб'єкта (предметною, освітньою, соціальною, духовною), якою він займається (О. Г. Асмолов, В. О. Бодров, В. О. Лозовий) [1; 4; 13]. Зокрема, професійне самовдосконалення сприяє

успішності професійної діяльності: у фахівця виникає мета – не просто виконати професійне завдання, а зробити це якнайкраще. Тобто внутрішнім джерелом активності, спрямованої на самовдосконалення, є прагнення зробити себе кращим, потреба у розвитку та саморозвитку (В. Г. Асеев, Е. Ф. Зеєр, М. Ф. Макарець, К. Роджерс) [8; 12; 10].

Як ми вже зазначали, діяльність самовдосконалення (як відрефлексована діяльність) можлива за наявності різних внутрішніх умов. Саме тому нас зацікавив зв'язок мотивації самовдосконалення із індивідуально-психологічними якостями. Адже це питання залишається недостатньо вивченим [6; 1; 7; 18].

У дослідженні взяли участь практичні психологи, які перебували на різних фазах (етапах) професіогенезу. Структурування цих груп фахівців відбувалося за формальною ознакою «стаж роботи за спеціальністю», яка збігається з етапами професійного становлення особистості, виділеними багатьма дослідниками [11; 15; 8 та ін.]: 1) *професійна адаптація*, а саме входження в професію, засвоєння професійних технологій, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності; зазвичай цей етап триває від 1 до 3 років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили в 1 групу – «адаптанти»; 2) *первинна і вторинна професіоналізація* (формування професійної свідомості; інтеграція професійно і соціально важливих якостей і вмінь у відносно стійкі професійно значущі констеляції; високоякісне виконання професійної діяльності); зазвичай цей етап (фаза інтернала) триває від 3 до 8 років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили у 2 групу – «інтернали»; 3) *професійна майстерність* (більш-менш повна реалізація, самоздійснення особистості в професійній діяльності на основі рухомих інтегративних психологічних новоутворень професійного розвитку, зокрема «акме»); здебільшого цей етап (фаза майстерності) настає після 8 років професійної діяльності, тому досліджувані з таким стажем входили у 3 групу – «майстри» [11].

Практичні психологи, що належать до цих груп, досліджувалися за допомогою опитувальника «16 PF» Р. Кеттелла, методики «Вивчення комунікативних установок» і авторської методики «Експертна оцінка співробітника» (яка дає змогу виявити певні особливості й тенденції реальної професійної поведінки і, зокрема, наявність/відсутність прагнення до самовдосконалення) [2; 16]. Наявність чи відсутність у фахівця *прагнення до самовдосконалення* визначалися за такими параметрами: наявність тенденції до підвищення професійної компетентності та фахової самоосвіти; здатність переймати кращий досвід своїх колег; активна позиція (відкритість інноваціям, новим знанням, новій інформації); прагнення до високих стандартів професійної діяльності [16]. Нагадаємо, що в опитувальнику Р. Кеттелла кожний фактор відображує тільки одну із суттєвих особистісних властивостей, які включають якості, що її складають. Звідси витікає, що виокремлені властивості є

незалежними від інших і не корелюють з ними. Фактори включають полярні характеристики властивості, а їх інтерпретація визначається кількістю стенів. Тобто кожна властивість представлена в опитувальнику в континуумі її крайніх проявів.

Отримані за допомогою перелічених методик емпіричні дані надали можливість зіставити індивідуально-психологічні властивості, комунікативні настановлення, професійну успішність, прагнення до самовдосконалення, які притаманні вищезазначеним групам практичних психологів. Таким чином, ми змогли визначити особистісні основи прагнення до самовдосконалення і отримати об'єктивну картину динаміки змін індивідуально-психологічних властивостей, пов'язану, зокрема, з професійним досвідом.

На основі кластерного аналізу (за показником: наявність/відсутність прагнення до самовдосконалення) в усіх трьох досліджуваних групах (1 група – «адаптанти», 2 група – «інтерналі», 3 група – «майстри») виокремлено *по дві підгрупи з біполярними тенденціями*: у першу підгрупу входять практичні психологи, які проявляють прагнення до професійного самовдосконалення; у другу підгрупу входять ті, у кого це прагнення відсутнє. За результатами дослідження прагнення до самовдосконалення зафіксовано у 30% досліджуваних 1 групи, у 70% – 2 групи і 65% – 3 групи. Відсутність прагнення до самовдосконалення виявлено у 70% досліджуваних 1 групи, у 30% – 2 групи і 35% – 3 групи.

За допомогою кореляційного аналізу Пірсона було виявлено ті особистісні риси, які пов'язані з прагненням до самовдосконалення. Так, знайдено значущі зв'язки між параметром «прагнення до самовдосконалення» (який отримано на основі експертних оцінок) та *сімома особистісними факторами* методики «16 PF» Р. Кеттелла.

Отже, психологи, у яких наявне прагнення до самовдосконалення (1 підгрупа), вирізняються оптимізмом, життєрадісністю, енергійністю, відвертістю, щирістю. Для таких людей соціальні контакти є високо значущими, що має безсумнівно важливе значення для психолога-професіонала (фактор F (№5): стриманість-експресивність – $F=0,336$).

Наявність прагнення до самовдосконалення може свідчити також і про соціальну сміливість, активність, чутливість, доброзичливість, емоційність, навіть деяку безстрашність та безтурботність (фактор H (№ 7): сміливість-нерішучість: $H=0,299$). Тобто для респондентів 1 підгрупи притаманна готовність до співробітництва, уважність до людей, щирість у спілкуванні. Це свідчить про достатньо високий рівень прояву комунікативних властивостей.

Звернімо увагу на зворотний зв'язок між прагненням до вдосконалення себе та фактором J (№8) (м'якосердність, ніжність-жорстокість: $J=-0,334$). Такий зв'язок вказує на те, що наявність прагнення до самовдосконалення свідчить про реалістичність і практичність досліджуваних осіб, їх впевненість у собі, готовність брати на себе відповідальність за результати власних вчинків (чи відсутність страху відповідальності).

Наступний зворотній зв'язок між прагненням до самовдосконалення та фактором L (№ 9) (підозрілість-довірливість: $L = -0,436$;) вказує на те, що досліджувані, які проявляють це прагнення, мають низький рівень підозрілості, є вільними від залежностей, стереотипів, пересторог, розуміють і пробачають інших, доброзичливі, легко знаходять спільну мову з людьми (тобто їм легко працювати у колективі).

Наявність прагнення до самовдосконалення може говорити про високий творчий потенціал людини, її багату уяву, але й про розсіяність (фактор M (№10): мрійливість-практичність – $M = 0,333$),). Для таких досліджуваних притаманна цікавість до мистецтва і різноманітних теорій.

Прагнення до вдосконалення себе допомагає людині «пропрацювати» імовірні почуття провини, депресії, оскільки для них характерними є оптимізм, життєрадісність, щаслива вдача (фактор O (№12): схильність до почуття провини-самовпевненість – $O = -0,381$). Також цим досліджуваним властива самодостатність, критичне відношення до оцінок оточення.

Наявність прямого зв'язку між прагненням до самовдосконалення та фактором Q3 (№15: контроль бажань-імпульсивність) свідчить про те, що люди у яких існує це прагнення, відрізняються точністю, вольовими якостями, високим самоконтролем, можуть ефективно впливати на інших і бути успішними лідерами, діють за узгодженим планом, приймають соціальні норми та контролюють свої емоції та поведінку ($Q3 = 0,413$).

Встановленню індивідуально-психологічних особливостей та особливостей комунікативних стилів допомагає непараметричний критерій Манна-Уїтні, призначений для порівняння двох вибірок. Наведемо результати порівняльного аналізу 1 підгрупи (психологи, які проявляють прагнення до професійного самовдосконалення) і 2 підгрупи (психологи, у яких це прагнення відсутнє) молодих фахівців (група «адаптанти»). Так, найбільша відмінність між підгрупами встановлена у показниках, що відносять до блоку емоційно-вольових здібностей (за тестом Р. Кеттелла). Так, представники 1 підгрупи вирізняються високим рівнем витримки, емоційної зрілості, постійністю інтересів, відповідальністю, емпатією, співпереживанням та співчуттям. Для них також властивим є розвинений контроль власних емоцій та поведінки, цілеспрямованість та інтегрованість особистості, впевненість у собі та своїх силах.

Далі звернімо увагу на особливості прояву комунікативних позицій (чи его-станів) у досліджуваних із виділених підгруп (за методикою «Вивчення комунікативних установок») [2]. Для респондентів, які не проявили прагнення до самовдосконалення (2 підгрупа), характерним є більш високий рівень прояву «дитячої» позиції (Д-позиції) у спілкуванні. Основними рисами Д-позиції виступають потенційно висока психічна неврівноваженість (як наслідок емоційної і психічної незрілості), а також настановлення на залежність і підтримку

(як наслідок відсутності досвіду прийняття відповідальних рішень). Ціннісні орієнтації у цих досліджуваних аморфні (несформовані). Також можна сказати, що особи з високим вираженням цієї позиції не прагнуть до професійних досягнень [2]. Для представників цієї підгрупи притаманні: підвищена емоційність, нестриманість, нестійкість в стресі, тривожність, невпевненість, безпомічність, залежність від підтримки і опіки оточуючих, нестійкість і неадекватність самооцінки, уникання відповідальності.

Натомість у осіб, які *проявляють прагнення до самовдосконалення (1 підгрупа)* можна констатувати вищий рівень стресостійкості, стриманості, адекватності самооцінки. Для них характерні більш високі оцінки за позиції «дорослого» у спілкуванні, що вказує на адекватну самооцінку, здатність розраховувати дії і контролювати їх, на раціональний характер реагування в проблемних ситуаціях, на тактовність і гнучкість у конфліктах, врівноваженість, стресостійкість, інтернальність, розвинуті вольові і ділові якості, тверезість і реалістичність оцінок і планів, незалежність від емоційного прийняття чи неприйняття оточуючих, відсутність комплексів і внутрішньої конфліктності, стриманість і надійність у стосунках, дисципліну [2].

Аналіз типів спілкування вказує також на домінування у досліджуваних *1 підгрупи* (ті, хто проявив прагнення до самовдосконалення) *гармонійного типу спілкування* (зокрема, це підсвідома чи свідомо орієнтація особистості на саморозкриття, ріст і розвиток як суб'єкта спілкування; готовність до контактів і компромісів у будь-якій ситуації; витримка, поступливість; увага до партнера; емпатійність; емоційна теплота у спілкуванні). Окрім того, для психологів цієї підгрупи характерними є високі оцінки на шкалі, яка вимірює *формальний тип спілкування* (зокрема, він актуалізує настановлення, які сприяють рішенню практичних задач і узгодженню дій партнерів у процесі соціальної взаємодії, насамперед ділового і професійного характеру).

Підкреслимо, що досліджувані із *1 підгрупи* (які проявили прагнення до самовдосконалення) рідко застосовують конфліктний тип спілкування. Нагадаємо основні негативні сторони цього типу спілкування. Як свідчать наукові дані, особистість з вираженим конфліктним комунікативним настановленням сприймає партнера зі спілкування як потенційного (актуального) суперника, конкурента, супротивника, чи як перешкоду в досягненні цілі. Співрозмовник може також бути матеріалом для самоствердження К-суб'єкта [2; 17; 6]. Підвищене прагнення до самозахисту не робить із К-суб'єкта приємного співрозмовника. Тому зрозуміло, що відсутність таких рис свідчить про професіоналізм фахівця.

Відмітимо, що у осіб, які проявили прагнення до самовдосконалення, експерти вище оцінюють ті властивості особистості, які пов'язані з процесом обробки та осмислення

соціальної інформації, зокрема: соціальне мислення, здібності аналізувати поведінку оточуючих, розбиратися у взаємовідносинах інших, самоконтроль, самокритичність, самооцінка, які лежать в основі критичності мислення, професійна рефлексія. Високі оцінки експертів отримують і властивості, які пов'язані з передачею інформації, із впливом на інших людей, уміннями професійного спілкування: емоційно-вольові і комунікативні якості. Підкреслимо, що успішність професійної діяльності (зокрема, професійні знання, вміння вирішувати складні завдання швидко і правильно тощо) психологів, у яких виявлено прагнення до самовдосконалення, оцінюється експертами значно вище, ніж успішність їх колег, у яких цього прагнення не виявлено [16; 17].

Аналіз середніх показників (за тестом Кеттелла та методикою «Вивчення комунікативних установок») досліджуваних двох підгруп, у яких виявлено (1 підгрупа) і не виявлено (2 підгрупа) прагнення до професійного самовдосконалення, показав, що психологи 1 підгрупи в усіх групах («адаптанти», «інтерналі», «майстри») вирізняються більш високим рівнем емоційної зрілості, врівноваженістю, стійкістю інтересів, відповідальністю, емпатією; впевненістю у собі та своїх силах, розвиненим контролем емоцій і поведінки, цілеспрямованістю та інтегрованістю особистості. Домінування в цій підгрупі комунікативних позицій «батька» і «дорослого» (досліджуваних з позицією «дорослого» значно більше в 3 групі) і гармонійного типу спілкування також вказує на розвинуті вольові й ділові якості, тверезість і реалістичність оцінок та планів, інтернальність, надійність у відношеннях, вмотивованість до досягнення успіху в професії і відповідного морального вдоволення, свідчить про емоційну і психологічну зрілість. Ці факти доводять значущість емоційно-вольового, мотиваційно-ціннісного, смисло-цільового, суб'єктного аспектів для розвитку прагнення до самовдосконалення.

Респондентам 2 підгрупи (у яких не виявлено прагнення до самовдосконалення) притаманні емоційна і психологічна незрілість (яка проявляється, зокрема, у неврівноваженості, у настановленні на залежність і підтримку, у невпевненості, в униканні відповідальності); аморфні (несформовані) ціннісні орієнтації, гедоністичні настановлення; домінування «дитячої» позиції у спілкуванні та комунікативних настановлень конфліктного чи відчуженого типу, що робить їхню комунікативну поведінку в соціальних видах діяльності малоуспішною. Наявність таких рис свідчить про недостатній професіоналізм чи навіть про професійну непридатність.

Висновки і перспективи. Таким чином, проведене дослідження експериментально підтвердило зв'язок мотивації самовдосконалення із індивідуально-психологічними властивостями особистості. Отримані емпіричні дані надали можливість зіставити індивідуально-психологічні властивості, комунікативні настановлення, професійну

успішність, які притаманні двом підгрупам практичних психологів: із виявленим прагненням до самовдосконалення і тих, у кого цього прагнення не виявили. Це допомогло виділити особистісні основи прагнення до самовдосконалення (як внутрішнього чинника професійного розвитку). Так, індивідуально-психологічні якості, які притаманні досліджуваним з вираженим прагненням до самовдосконалення (готовність брати на себе відповідальність за результати власних учинків, впевненість в собі, практичність, реалістичність тощо) свідчать про розвинуту *суб'єктність*. Дослідження також показало, що існує беззаперечний зв'язок між наявністю прагнення до самовдосконалення і: *високим рівнем розвитку емоційно-вольових якостей* (зокрема таких, як самоконтроль, точність, дисциплінованість, уміння контролювати свої емоції та поведінку, приймання соціальних норм, здатність позитивно впливати на інших тощо); *високим рівнем розвитку комунікативних якостей* (зокрема таких, як щирість у стосунках і емоційність та сміливість у спілкуванні, доброзичливість, вміння знаходити спільну мову з різними людьми, значущість соціальних контактів тощо). У психологів, які воліють займатися професійним самовдосконаленням, зафіксований більш високий рівень розвитку не тільки професійно важливих і соціально значущих властивостей особистості, а й професійних компетенцій, професійних знань, навичок, умінь. Отже, порівняння «психологічних портретів» психологів, у яких виявлено і не виявлено прагнення до самовдосконалення, дало змогу змістовно наповнити уявлення про результати професійного самовдосконалення (це, зокрема: покращення і розвиток професійно і соціально важливих властивостей; формування особистісних новоутворень; уміння працювати над собою; розширення вже наявних компетенцій, набуття нових тощо). Але такі аспекти професійного самовдосконалення, як різні його види і послідовні етапи, які виокремлюються в цьому процесі (наприклад: самопізнання, цілеутворення, смислобудівництво) – потребують подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии. М. : Смысл, 2002. 480 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. СПб.: Лениздат, 1992. 400 с.
3. Бодалев А. А. Вершина в развитии взрослого человека, характеристики и условия достижения. М., 1998.
4. Бодров В. А. Профессиональная зрелость человека (психологические аспекты). *Феномен и категория зрелости в психологии* / отв. ред. А. Л. Журавлев, Е. А. Сергиенко. М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. С. 174–197.

5. Вахромов Е. Е. Вершины жизни и пути их достижения: самоактуализация, акме и жизненный путь человека. *Прикладная психология и психоанализ*. 2001. № 4; 2002. № 1, № 2.
6. Верняева Т. А. Профессионально-личностный портрет психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.03 «Психология труда; инженерная психология». СПб, 1997. 20 с.
7. Вірна Ж. П. До проблеми професійної успішності практикуючого психолога. *Психологічні перспективи*. 2002. Вип. 2. С. 132–140.
8. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учебное пособие. М. : Академический проект, 2005. 336 с.
9. Знаков В. В. Психология понимания: проблемы и перспективы. М. : Ин-т психологии РАН, 2005. С. 76–95.
10. Иванченко Г. В. Идея совершенства в психологии и культуре. М. : Смысл, 2007. 255 с.
11. Климов Е. А. Психология профессионала. М. : Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. 400 с.
12. Леонтьев Д. А. Психология смысла. Природа, структура и динамика смысловой реальности : монография. М. : Смысл, 1999. 486 с.
13. Лозовий В. О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці. Харків : Право, 2006–256 с.
14. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : Гардарика, 1996. 308 с.
15. Поваренков Ю. П. Психологическая концепция профессионального становления личности. *Звезды ярославской психологии* / [под ред. В. В. Козлова]. Ярославль : Изд-во ЯрГУ. 2000. С. 195–218.
16. Пророк Н. В. Уявлення про самовдосконалення в сучасній психології. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка / [за ред. С. Д. Максименка]. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. Т. X : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 23. С. 527–537.
17. Пророк Н. В. Самоефективність і успішність професійної діяльності. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І.Франка», 2010. Т. 7, вип. 22. С. 176–180.
18. Фонарев А. Р. Профессиональная деятельность как смысл жизни и акме профессионала // *Мир психологии*. 2001. № 2. С. 104–109.
19. Швалб Ю. М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). К. : Миллениум, 2003. 152 с.

REFERENCES

1. Asmolov A.G. Po tu storonu soznaniya: metodologicheskiye problemy neklassicheskoy psikhologii. M.: "Smysl", 2002. 480 s.
2. Bern E. Igrы, v kotoryye igrayut lyudi. Psikhologiya chelovecheskikh vzaimootnosheniy. SPb.: Lenizdat, 1992. 400 s.
3. Bodalev A.A. Vershina v razvitii vzroslogo cheloveka, kharakteristiki i usloviya dostizheniya. M., 1998.
4. Bodrov V.A. Professional'naya zrelost' cheloveka (psikhologicheskiye aspekty) // Fenomen i kategoriya zrelosti v psikhologii / Otv. red. A.L.Zhuravlev, Ye.A.Sergiyenko. M. : Izd-vo "Institut psikhologii RAN", 2007. S. 174-197.
5. Vakhromov Ye.Ye. Vershiny zhizni i puti ikh dostizheniya: samoaktualizatsiya, akme i zhiznenny put' cheloveka / Yevgeniy Yevgen'yevich // Prikladnaya psikhologiya i psikhoanalíz – 2001. № 4; 2002. № 1, № 2.
6. Vernyayeva T. A. Professional'no-lichnostnyy portret psikhologa : avtoref. dis. na zdotutya nauk. stupenya kand. psikhol. nauk : 19.00.03 «Psikhologiya truda; inzhenernaya psikhologiya» / Tat'yana Aleksandrovna Vernyayeva. SPb, 1997. 20 s.
7. Vírna ZH. P. Do problemi profesійnoї uspišhností praktikuyuchogo psikhologa / ZH. P. Vírna // Psikhologіchnі perspektivi. 2002. Vip. 2. S. 132–140.
8. Zeyer E. F. Psikhologiya professiy : uchebnoye posobiye / E. F.Zeyer. M. : Akademicheskiy proyekt, 2005. 336 s.
9. Znakov V.V. Psikhologiya ponimaniya: Problemy i perspektivy. M. : In-t psikhologii RAN, 2005. S. 76-95.
10. Ivanchenko G.V. Ideya sovershenstva v psikhologii i kul'ture. M. : Smysl, 2007. 255 s.
11. Klimov Ye.A. Psikhologiya professionala. M. : Izd-vo "Institut prakticheskoy psikhologii", Voronezh : NPO "MODEK", 1996. 400 s.
12. Leont'yev D.A. Psikhologiya smysla. Priroda, struktura i dinamika smyslovoy real'nosti. Monografiya. M. : Smysl, 1999. 486s.
13. Lozoviy V.O. Samorozvitok osobistostí u filsofs'kíy refleksíí ta sotsíal'níy praktitsí / V.O. Lozoviy, L.M. Sídak. Kharkív : Pravo, 2006. 256 s.
14. Markova A.K. Psikhologiya professionalizma. M. Gardarika, 1996. 308s.
15. Povarenkov YU. P. Psikhologicheskaya kontseptsiya professional'nogo stanovleniya lichnosti / YU. P. Povarenkov // Zvezdy yaroslavskoy psikhologii / [pod red. V. V. Kozlova]. Yaroslavl': Izd-vo YarGU. 2000. S. 195–218.
16. Prorok N. V. Uyavleniya pro samovdoskonalennya v suchasníy psikhologíí [Tekst] / N. V. Prorok // Aktual'ní problemi psikhologíí : zb. nauk. pr. Ín-tu psikhologíí ím. G. S. Kostyuka / [za red. S. D.

Maksimenka]. K. : DP «Іnformatsíyno-analítichne agentstvo», 2012. T. KH : Psikhologíya navchannya. Genetichna psikhologíya. Medichna psikhologíya, vip. 23. S. 527–537.

17. Prorok N.V. Samoyefektivníst' í uspíshníst' profesíynoї díyal'ností // Aktual'ní problemi psikhologíi / Zbírnik naukovikh prats' Ínstitutu psikhologíi ím. G.S.Kostyuka APN Ukraїni. / za red. Maksimenka S.D. – Zhitomir: «Vid-vo ZHDU ím. Í.Franka», 2010. t.7, vip. 22. S. 176-180.

18. Fonarev A.R. Professional'naya deyatel'nost' kak smysl zhizni i akme professionala // Mir psikhologii. 2001. № 2. S. 104-109.

19. Shvalb YU.M. Tselepolagayushcheye soznaniye (psikhologicheskiye modeli i issledovaniya). K. : Millennium, 2003. 152 s.

Prorok N. V. MOTIVATION TO SELF-IMPROVEMENT: CONNECTION WITH THE INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY

The aim of the article: describing of empirical investigation results about correlation between practical psychologists motivation to self-improvement and their individual-psychological features. Research was doing with questionnaire “16 PF” R.Kettell, methodology "Study of Communicative Installations" and author's methodology “Expert employee rating” (it can show some features and tendentious of real professional behavior and, in particular, show presence/absence of ambition to the self-improvement). Showed the presence of connection between having of ambition to the self-improvement and: high level of development emotional-voluntary qualities (such as a self-control, accuracy, discipline, ability to control their emotions and behavior); high level of communication qualities development (such as sincerity in relationships, emotionality and courage in communication, kindness). Comparison of “psychological portraits” of psychologists, who has or has not the ambition to the self-improvement allowed content to fill the presentation about results of professional self-improvement. Although there are many scientific works what is showing problems of self-development, self-improvement, self-creation, but modern informational society makes such significant changes to the processes of self-development that their further research does not lose its relevance. Results of investigation used for professional training the specialists of sociological professions and for increase the efficiency of their work.

Key words: *self-development, self-improvement, professiogenesis, ambition to the self-improvement, professionally important qualities, subjectivity, individual psychological properties.*